

ARKEOLOGI I NORR 12

ARKEOLOGI I NORR 12

2010

ARKEOLOGI I NORR 12

UMEÅ UNIVERSITET
Institutionen för idé-
samhällsstudier

UMEÅ UNIVERSITY
Department of
Historical, Philosophical
and Religious studies

Tryckt med bidrag från Vetenskapsrådet

Omslagsbild:

Nolbysten i Njurunda socken, Medelpad.
Foto Bengt A. Lundberg 1999/Kulturmiljöbild.

Utgivare och distribution:

Institutionen för idé- och samhällsstudier, Umeå universitet
SE-901 87 Umeå, Sverige

Redaktör:

Per H. Ramqvist
epost: per.ramqvist@arke.umu.se

Grafisk form, lay-out och omslag:

Per H. Ramqvist

Engelsk språkgranskning

Sees-editing Ltd, UK

ISSN 0284-558x

Tryck:

Original, Umeå
2010

Innehåll

<i>Per H. Ramqvist</i> Förord	v
<i>Thomas B. Larsson</i> Människan och älgen vid Bastuloken. En delundersökt bolplatsvall från neolitikum i Västernorrland	1
<i>Ola George</i> Rösegravar och näringsfång i ny belysning	17
<i>Ove Hemmendorff</i> Långsiktigt hållbara lokaliseringar. Makt, kult och platskontinuitet på Frösön	37
<i>Marta Lindeberg</i> Gravar med järnkittlar i Medelpad och Hälsingland. Högom och de vendeltida järnkittelgravarna	83
<i>Magnus Källström</i> Runorna norr om Ödmården. Om vikingatida skrifttraditioner och missionsbiskopen som blev norrlänning	109
<i>Staffan Mjönes</i> Det uppochnedvända trädet. Vikingar och samer i Överhogdalsbonad III	133
<i>Ingela Bergman</i> Finnar, lappar, renar och bönder. Om medeltida befolkningsgrupper och näringar avspeglade i ortnamn i Bottenvikens kusttrakter	167
<i>Anders Huggert</i> En nådastötsdolk i senmedeltidens Bygdeå	193
<i>Ewa Ljungdahl</i> En gåtfull forn lämning i jämtlandsfjällen	217

Det uppochnedvända trädet

Vikingar och samer i Överhogdalsbonad III

Staffan Mjönes

English summary

The Överhogdal tapestry is the oldest textile in Sweden containing scenes of people in action; radiocarbon dating places it at AD 1040 -1170. What the scenes depict is disputed. An oral tradition in the Nordic countries was taken over by medieval writers, some originating from Iceland. Pictorial art was based on the same oral tradition but mostly made use of fragile materials. Many pictures have, therefore, been lost.

This study connects the visual content of a tapestry fragment with a specific scene in a selection of medieval texts, i.e. a story from the *Heimskringla* by Snorre Sturlasson. Connections were found by means of a detailed description of each picture element: men, outfits, weapons, animals etc; by contrasting traits within the picture proper with content analysis; by choosing specific objects in the scene that can be identified in both the texts and the tapestry; and by searching for clues in the selected texts. A close similarity was found between the visual representation and a specific episode in Harald fairhair's saga. In this scene, Erik Bloodaxe's crew finds Gunnhild, a beautiful Saami sorceress during a raid; she has two Saamic suitors killed by Erik's men; and then she elopes with Erik. The picture shows the moment when, before the murders, she puts the two young men to sleep.

Some of the dresses, a tree turned upside down and a sacred site are identified as Saamic; female dresses, a Viking ship and a stag as Norse cultural markers. The similarity with a small Viking age textile fragment from Norway is noted.

Staffan Mjönes, Läjtnantsgatan 4D, SE-852 38 Sundsvall, Sweden.
staffan.mjones@telia.com

Inledning

Överhogdalsbonaderna är gåtfulla och vackra. De tillhör Skandinaviens äldsta bilddokument av textil och bildvärlden och världsbilden är svårtillgängliga. I Överhogdalsbonad III slås vi av att ett träd som tycks ha central betydelse står uppochned och att ett segelfartyg ligger nära en hjort (fig. 1a och b). Det uppochnedvända trädet har beskrivits som symbol bland samer och sibiriska folk (Eliade 1958:275). Fartyget är emblem för nordeuropeisk bonde- och sjöfararbefolkning och hjort-

Staffan Mjönes
(f. 1940). Med. lic.
1969. Specialist i
barnmedicin,
avslutade sin
medicinska verk-
samhet som klinik-
chef och överläkare
vid Sundsvalls
sjukhus 2003.

Medicinska skrifter i
barnhälsovård,
inklusive nutrition,
tillväxt, olycksfalls-
prevention och det
psykologiska
traumat. Barnläkare i
Etiopien 1973 -
1974.

Studerar arkeologi
vid Institutionen för
Idé- och samhälls-
studier sedan 2006.
Artikeln är en
bearbetning av
kandidatuppsatsen i
arkeologi.

jakten prestigefylld för europeisk aristokrati (Tuulse et al. 1978:75) Vi kan dock inte läsa in en sammanhängande berättelse eller en avsikt och

Fig. 1a. Bonad III från Överhogdal i Härjedalen. Foto: Jamtli bildbyrå.

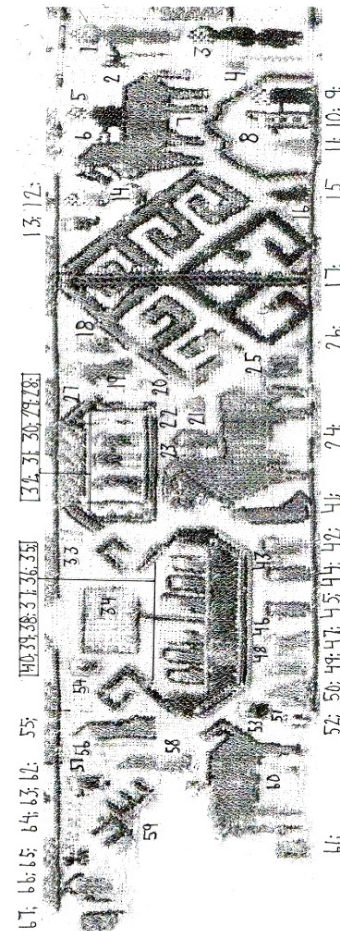

Fig. 1b. Silhuettbild av Överhogdalsbonad III som markerar varje gestalt i fig. 1a. Bården är bortre-
digerad i denna framställning.

inte heller veta hur den togs emot en gång. Konstnärligt är stilen grov och rustik. Ökad kunskap om innehållet skulle därför kunna ge oss en rikare insikt i hur folk och då inte enbart aristokratin såg på livet under vikingatiden. Våra skriftliga källor till kunskap om vikingarnas värld utgörs i stor utsträckning av texter av Snorre Sturlasson och ytterligare några tidiga författare. Texterna går tillbaka på en muntlig tradition, omvitnat av Snorre själv i prologen till Nordiska kungasagor (Sturlasson 1991a:21). Snorre skrev på 1230-talet. Troligen har det funnits en mängd bilder som utnyttjat samma stoff, bilder i förgängligt material vilka nu med få undantag är borta. De likheter vi kan spåra mellan de kvarvarande bilderna och de tidigmedeltida texterna öppnar åtminstone teoretiskt en möjlighet att återfinna berättelser i skrift som motsvarar bildinnehållet i alla tre berättande bonaderna från Överhogdal. Detta skulle gälla trots att bilderna är äldre än texterna. Kanske uttrycker motivet i Överhogdalsbonad III med till synes samiska och nordiska/germanska föremål och symboler ett möte mellan samer och vikingar. Att förstå innehållet enbart med den information som finns i bonadens materialitet och motiv är svårt. Om det däremot går att återfinna samma samiska och norröna föremål och symboler i motivet som i tidigmedeltida texter ökar tolkningsmöjligheterna. Det gäller också om det går att återfinna samma inre kontraster och motsättningar, t.ex. samiskt/icke-samiskt i texterna. Texterna berikar då tolkningen och denna bör kunna beläggas i annan tidigmedeltida litteratur och arkeologisk och historisk forskning.

Upptäcktshistoria och materialitet

Bonaderna upptäcktes 1910 i Överhogdal under en inventeringsresa för föreningen Jämtslöjd av konstnären Paul Jonze (Horneij 1991:12; Oscarsson 1994:4). Orten ligger i Härjedalen i det mellannorrländska inlandet mellan Ljungans och Ljusnans älvdalar. Bonaderna förvaras nu i läns museet Jamtli i Östersund.

Bonaderna vävdes på en stående vävstol där varpen hölls sträckt med hjälp av sten- eller lertyngder. Bottenväven består av lingarn vävd med tuskaft medan figurerna under vävningens gång fogats in med tvåtrådigt växtfärgat ullgarn i s.k. snärjteknik (Branting & Lindblom 1928:11; Sydberg 1987; Horneij 1991:37; Franzén & Nockert 1992:33-35). Med ¹⁴C-analys har bonadernas ålder daterats till år 1040 - 1170 e.

Kr. dvs sen vikingatid - tidig medeltid (Possnert 2009). Om alla bonaderna ingår i samma enhetliga verk är inte klart.

Bonad III domineras av ett uppochnedvänt träd, ett fartyg, ett djur med horn och ett hus samt beväpnade och obeväpnade människor (fig. 1a). Forskarna är oeniga om hur innehållet skall tolkas i bonad III (Karlin 1911, 1920:3; Horneij 1991:164; Oscarsson 1994:3) och i de övriga bonaderna. De upptäcktes visserligen i en bod vid en kyrka, men detta behöver inte betyda att den ursprungliga användningen hade anknytning till den kristna gudstjänsten.

Kulturhistoriska notiser

Vid vikingatidens början höll den ekonomiska, politiska och religiösa kartan för Västeuropa på att ritas om.

Uppkomsten av stora marknader och handelscentra var särskilt betydelsefull i den tidiga vikingatidens politiska utveckling. Ribe på Danmarks nordsjökust var Nordens första stad och uppstod vid början av 700-talet. Ribe var ett centrum för handel med ull och textilier, smidesvaror, glas, bärnsten mm. Med Ribe kopplades flera andra handelscentra samman till nätverk. Den utvecklade ekonomin gav nordiska vikingar utrymme för att såväl handla och motta kulturella impulser som att plundra (Jones 1984:2). I handeln förmedlade de bl.a. samiska pälsverk (Ramqvist 2007).

Det område som med tiden skulle bli Danmark befolkades av asatroende bönder, fiskare och handelsmän som talade ett nordiskt germanskt språk. Skandinaviska halvön befolkades dels av människor som kan beskrivas på samma sätt men också av fångstfolk som kan ha talat olika språk varav åtminstone några var finsk-ugriska språk. Säkert hade befolkningsgrupperna kontakt.

Troligen ledde ett större välstånd och en befolkningsökning till en expansionslust bland de nordliga bondebefolkningarna. Denna tog sig uttryck i kolonisations-, handels- och plundringsfärder över en stor del av Europa, över till Nord-Amerika och bort till Kaspiska havet.

Politiskt var bönderna vid epokens början, tidigt 800-tal, mestadels organiserade i små kungadömen med begynnande maktkoncentrationer i Mälardalen, Tröndelag, Viken vid nuvarande Oslofjord och Jylland. Vid epokens slut under de sista decennierna före år 1100 tedde sig Norge, Sverige och Danmark allt mer som politiska enheter med en

kung, en aristokrati som stödde honom, en krigsmakt och en stark kyrka. Förkristna föreställningar levde säkert kvar under generationer. I århundradena emellan utspelades en brutal och dynamisk politisk kamp där Harald hårfager; hans son Erik blodyx och dennes hustru Gunnhild; Olof skötkonung; Harald Gormsson och hans son Sven tveskägg; Knut den store; ladejarlarna i Trøndelag är exempel på viktiga aktörer. Sven och Knut hade en stark maktställning i England.

Gunnhild var av samiskt ursprung enligt t.ex. Harald hårfagers saga. Hon och maken Erik var mycket aktiva i striderna om makten i Norge efter Haralds död, ca 945 (Jones 1984:117ff). Hon fanns också med i maktspelet i Danmark eftersom hon nämns som dotter till Gorm den gamle och syster till Harald Gormsson blåtand (Jones 1984:113). Därmed är hennes samiska ursprung omtvistat.

Bönderna levde av åkerbruk, boskapsskötsel och fiske, säkert också av jakt. De bodde på gårdar, ofta ensligt belägna. Boskapen utgjordes av får, getter, kor. Hästar användes som drag- och transportdjur och i strid. Bönderna utvecklade en teknologi byggd på järn för redskap och vapen och en förnämlig skeppsbyggnadskonst med oceangående fartyg som samtidigt var användbara som attackbåtar vid strandhugg. Det fanns också fartyg för godstransport. Handel och plundring som näringsfång ökade under vikingatiden. De kommersiella kontakterna gav religiösa och kulturella impulser från Väst- och Östeuropa.

Valet av statussymboler styrdes säkert av den egna mytologin och av kontakterna med andra folk inte minst de på kontinenten och i England. Hjorten var viktig i båda avseendena. Fyra hjortar gnager av grenarna på Yggdrasil (Brate 1913:45). I sången om Grimner i den äldre Eddan gnager hjorten Eiktymer av trädet Lärads grenar i Härfaders sal i Valhall och från dess horn droppar vatten ned i floden Vergelmer varifrån "alla vatten välla" (Brate 1913:44). Under Frösö kyrkas högaltare har det legat en offerlund, belägen mitt i ett vikingatida jordbruks-samhälle. Där har återfunnits skelettdelar av kronhjort, björn, älg och andra djur varav några av särskild mytologisk betydelse (Hildebrandt 1989). Spiran, en härskarsymbol återfunnen i Sutton Hoo, en engelsk praktgrav från tidigt 600-tal, kröns av en hjort (Evans 1986:83). Sagan om Didrik av Bern avslutas med att Didrik omkommer/försvinner i jakten på en hjort (Tuulse et al. 1978:76). Didrik förknippades med Teoderic, Ostrogothernas frejdade härskare, omnämnd som Tjodrik på

Rökstenen. Didrik av Bern kopplas samman med hjortjakt (Tuulse et al. 1978:76). Under medeltiden och en del av nyare tiden var hjortjakt förbehållen furstarna och adeln i Europa.

Kulten av asagudarna, ofta representerade av skulpturer utövades mest på gårdarna. Det fanns människor med särskilda magiska uppgifter, sejdmän och völvor som markerade sin status med särskilda kläder och verktyg. Price (2002:170) hänvisar till völvan i Erik den rödes saga som bär kläder gjorda av päls och har en särskild stav med knopp. Han anser att staven var ett viktigt verktyg och ett emblem för völvan. Stavar med knopp i gravar förknippade med kvinnor med magiska funktioner har återfunnits i Skandinavien, bl. a. i flera gravar i Birka. Dessa kvinnor tycks dock inte likt völvan i Erik den rödes saga ha varit klädda i pälskläder vid gravsättningen (Price 2002:140). Kulten ägde rum i hemmen och på särskilda samlingsplatser (Steinsland 2005:311). De flesta textila kläder torde ha vävts i hushållet av spunnet lin och ull (Ewing 2006:131). Persedlar av skinn förekom också. Närmast kroppen hade kvinnorna ofta en linnetunika. Däröver bars en fotsid klänning lagd över axlarna med ett par spännen fästade ett ovanför vart bröst samt en schal om axlarna. Många bilder visar kvinnorna med bakåtsvept klänning. På huvudet kan de ha haft ett huckle eller ett tygstycke med knut (Ewing 2006:38). Som smycken användes ofta halsringar och pärlhalsband. Kvinnans smycken var också en signal om mannens makt och framgång. Halssmycket kan ha varit en markering av kvinnans status som hustru. (Wikander 1978:63). Till brudklädseln tycks ha hört en slöja.

Kvinnor spann och vävde. En slända består av en trissa vid nedre änden av en tråd som hålls i handen och som matas med ull eller lin. Betraktade i profil, som silhuett, sticker ingenting upp ovanför handen. Vissa sländor har dock en ten som sticker upp ovanför handen som håller tråden och på vilken en tuss av materialet hängs upp. Profilen i en starkt stiliserad bild tecknas då annorlunda. Männen bar på överkroppen en skjorta av linne, ull eller skinn, vanligen ganska kort. Ibland hade de en underskjorta av linne. Vidare bars hosor och långa strumpor av linne och/eller ull och benbindor. Över axlarna hade de ofta en kappa och på huvudet en huva. På bild återges män ofta med kort skjorta eller jacka och synliga ben (Ewing 2006:71). Mössor och hjälmar var låga och skulle i en stiliserad bild tecknas med låg profil.

Samers

Samernas situation betingas i mycket av att det går en tydlig kulturgeografisk och kulturhistorisk gräns tvärs över skandinaviska halvön. Den sträcker sig från trakten av dagens Örnsköldsvik vid Bottenhavet, längs Ångermanälven och dess källflöden i fjällen (Ramqvist 2007) och kan extrapoleras till norska atlantkusten ungefär i höjd med den norra administrativa gränsen för vår tids Nord-Trøndelag. Norr om denna gräns dominerade fångstfolken under järnåldern, något som framgår av de rikliga fynden av t.ex. metallförande samiska offerplatser, stalotomter och björngravar. Nära gränsen går också skiljelinjen mellan det nord-samiska och sydsamiska språkområdet. Det svenska inlandet norr om gränsen kallar Ramqvist (2007) för region 1 bland fem norrlandsregioner. I områdena 3 och 4 söder om gränsen levde såväl fångstfolk som bönder och troligen i nära interaktion. Under sjuhundratalet då det internationella handelsnätverket utvecklades övergick samerna i region 1 i stor utsträckning till tamrenskötsel. Ökad efterfrågan och bättre handelsorganisation gav dem avsättning för sina produkter, främst renskött och andra skinn (Ramqvist 2007). Samerna och de andra fångstfolken jagade och fiskade och några utvecklade renskött. Samerna utvecklade tidigt också en egen båtbyggartradition (Westerdahl 1987:28; Mulk & Bayliss-Smith 2006:7).

För samerna finns veterligen få kända bilder och ingen egen nedtecknad litteratur eller historia från tidig medeltid. De omnämns sporadiskt i de isländska källorna och andra tidigmedeltida skrifter. Kyrkan knöt närmare kontakt med dem först under högmedeltiden. Hansen & Olsen (2006) beskriver att vikingatid och tidig medeltid är en period då samerna definierar sig såväl österut mot finnar, sibiriska folk och ryssar som västerut mot den skandinaviska bondebefolkningen. De kopplades in på en västlig och östlig europeisk marknad där deras pälsverk var begärliga. Ekonomiskt och kulturellt var de utmanade, inte minst genom att bönderna organiserade sig mer och mer och blev kristna (Hansen & Olsen 2006:133). Samerna signalerade tydligare än förut sin etniska identitet. Så gjorde också bönderna. Samtidigt utvecklade de troligen vid samma tid ett ömsesidigt beroende och ett samarbete (Odner 1983).

Uppgifterna om fångstfolken är sparsamma. Vi vet inte så mycket om det samiska dräktskicket på vikingatiden. De textila lämningarna i

Fig 2. Det samiska paret Nils och Anna Greta Nilsson från Rissjön, Vilhelmina på ett fotografi från omkring år 1900. De bär klassisk dräkt: höga mössor, kolt som går något nedom knäna för mannen; längre kolt nästan fotsid för kvinnan, båda troligen med bälte. Kvinnan bär en schal. Mannens kolt skinnskodd nedtill 1985 (efter Westerdahl 2008:95).

gravar m.m. är fragmentariska och medger knappast slutsatser om skillnader från germanska dräkter (Hvarfner 1957; Zachrisson 1985). Fjellström (1985:53) hänvisar till en bild på en runsten av en bågskytt på skidor som skulle kunna vara en same. Denne bär toppig mössa och kort kolt eller jacka. Westerdahl (2008:98) och flera andra redovisar bilder på samer i historisk tid med toppig mössa, halvlång kolt med bälte på mannen och en längre kolt med bälte för kvinnan. Kvinnan bär ibland en schal (fig. 2). Fjellström (1985:315) beskriver på liknande sätt från ett fotografi kläderna som bärs av det äkta paret Ruong i Pite lappmark. Där har båda koltarna skinnskoning nedåt. Rundad hög mössa och kolt med bälte hos män ses bl. a. hos Rheen i en bild från 1600-talet av en nåjd i extas (fig. 3). Samma profiler återfinns i dräkter från stora delar av det samiska området i en illustrerad genomgång av moderna samiska dräkter. Både män och kvinnor bär genomgående höga mössor, männen en kolt och kvinnorna en längre klänning eller rock som går ned på halva vaden, i båda fallen med ett bälte (Jannok Porsbo 1999:30ff). En historisk genomgång av sjösamernas klädsel i Lyngen, norra Norge visar liknande förhållanden (Antonsen 1995:26 etc.).

Fig.3. Bild tagen från Samuel Rheens arbete från 1671 av en samisk nåjd med klassiska drag i klädsel: hög mössa och kolt med bälte (efter Mebius 2003:172).

Samernas bostadstyper har varit skiftande: såväl tältkåtor med olika form och profil som fasta träbyggnader har förekommit (Fjellström 1985:230).

Kulten ägde rum åtminstone delvis vid särskilda heliga platser. Dessa var ofta belägna nära vatten och utmärktes av egendomligt formade stenar och klippformationer, så som den kända "heliga dörren" i Lule lappmark (Mebius 2003:24). Vidare fanns ofta en skulptur i trä eller sten som kunde vara en enkel påle) eller en påle med inhugget ansikte (Manker 1957:plansch 10, bild 294 - 297; Hansen & Olsen 2006:332). Flera offerplatser med metallföremål är kända i Sverige från vikingatid och tidig medeltid (Fossum 2006:107). Under vikingatiden växte en tydligare samisk identitet fram vilken också visar sig rituellt (Hansen & Olsen 2006:124). Kanske var rollen som nåjd redan utformad. Föga är känt om nåjdens klädsel och utrustning. Price hänvisar till sibiriska schamaner som kunde vara klädda i omfångsrika skinn och pälsverk och bära masker för ansiktet. Stavar var en del av utrustningen. Som profiler i en stiliserad bild kan de ha sett sig oformliga (Price 2002:281).

”Finnfärderna”

Det fanns tidigt etablerade kontakter mellan bönder och samer i form av finnfärder. Nordmannen Ottar berättade redan omkring år 890 för kung Alfred att finnarna, d.v.s. samerna betalade skatt till nordmännen (Hansen & Olsen 2006:65). Stormän och så småningom kungarna kunde ge som uppdrag och förläning till betrodda män att beskatta samerna och kräva pälsverk av dem. Samtidigt idkades handel. Färderna omvittnas i den isländska litteraturen, t.ex. i Odd Offeigssons finnmarskfärd (Alving 1945/1998:203)

... ingen har rätt att driva handel med finnarna här nordpå utan lov av kungen och hans fogde.

I Egil Skallagrimssons saga heter det på ett ställe om Harald hårfagers länderman Brynjolf (Alving 1938/1998:15):

Kungen gav honom stora förläningar, till dem han förut hade
- han gav honom finnfärden, konungasysslan i fjällbygden och
handeln med finnarna.

Och på ett annat ställe (Alving 1938/1998:22):

Även mycket handelsvaror hade Torolv med sig och stämde
genast möte med finnarna, tog upp skatt och höll köpstämman.
Allt gick i samförstånd och vänskap med dem och fruktan
gjorde också sitt till fogligheten.

Religionshistoriska särdrag

Det kosmiska trädet och världsaxeln spelade en viktig roll för såväl bönder som samer. Religionsforskaren Mircea Eliade påpekar att den ursprungliga ”heliga platsen”, en plats som är en mikrokosm, är ett landskap med stenar, träd och vatten. Med stark reduktion kan trädet komma att betyda hela kosmos. Det kosmiska trädet återkommer i många mytologier världen över, också bland arktiska folk. Det nordiska Yggdrasil är ett gott exempel (Eliade 1958:276). Yggdrasil står i världens centrum.

Det kosmiska trädet finns vidare i mycket gammal hinduisk tradition där det är uppochnedvänt eller inverterat (Eliade 1958:274). Eliade

Fig. 4. Träd uppochned, ett *arbor inversa* vid en sibirisk kultplats enligt Kagarow 1929.

citerar Harva/Holmberg, en finländsk religionshistoriker som återfin-
ner samma tradition i finsk och isländsk folklöre. Vidare citeras samma
författare när han påpekar att samerna brukade offra en ren varje år till
sin vegetationsgud och att ett uppochnedvänt träd då placerades vid
altaret med rötterna i luften och grenarna på marken (Harva/Holmberg
1922:54). Ett kosmiskt träd, rättvänt eller uppochned fungerar som
passage för schamanen som rör sig mellan världens tre skikt. Kagarow
beskriver ett inverterat träd återfunnet på en kultplats i Sibirien (fig. 4).
Eliade markerar att sibiriska schamaner ofta använder det inverterade
trädet (Eliade 1974:169).

Enligt en arkaisk världsbild genomborras världens centrum av ett
kosmiskt träd eller ofta en pelare, en *axis mundi* eller världspelare. Ofta
når denna upp till polstjärnan och har en kluven topp. Den bär upp
himlavalvet. Runt den vrider sig världsskivan och de två övriga skikten
himmel och underjord. Denna världsbild förekommer inte minst bland
arktiska folk. Schamanen kan röra sig fritt längs världsträdet eller världs-

Fig. 5. Bild tagen från Knud Leems arbete från 1767. Bilden föreställer en kultplats med två upprättstående klippor, en stolpe som kan vara en världsaxel och ytterligare några liggande stolpar (efter Mebius 2003:68).

pelaren. Pelaren och trädet är ofta försett med 7 eller 9 avsatser. Altaiska schamaner använder sig av detta (Eliade 1974:275).

Religionshistorikern Hans Mebius (2003:67) skriver i en modern översikt av samisk religion om kultplatser. Han utgår från de s.k. präst-relationerna och hänvisar bl. a. till 1600-talsprästens Jens Kildals beskrivning av *Mailmen stytto* att den upptill kluvna stötta eller påle som förekommer i kulten av den högste guden dels är förknippad med tanken att det finns en påle som bär upp världen, dels blir insmord med offerdjurets blod. Även här finns föreställningen om ett träföremål som skall bära upp världen. Ytterligare en präst och missionär, Knud Leem har i sin bok *Beskrivelse over Finnmarkens Lapper* (1767) ett kopparstick av en offerplats med en svängd påle vid klippformationer av egen-domligt utseende (fig. 5). Bilden är hämtad ur Mebius bok. Kultplatsen skall ligga vid Porsangerfjorden. Där återfinns den tydliga markeringen

med just sju kryss liksom i Eliades beskrivning. *Veralden stytt* har av vissa forskare, så den tidigare nämnde Holmberg/Harva, uppfattats som ett germanskt inslag i den samiska religionen. Den moderna auktoriteten inom religionshistoria, Åke Hultcrantz, betonar att föreställningen om världsspelaren tillhör en arktisk cirkumpolär världsbild dit den samiska religionen hör (Hultcrantz 1996; Mebius 2003:69).

Tidigare tolkningsförsök

Endast få försök till tolkning av innehållet i bonad III har gjorts och ingen har belagts på ett tillfredställande sätt. Här refereras endast fyra arbeten om bonad III. *Branting & Lindblom* (1928:21) ser i den bl.a. följande:

... två profana hus med människor, två ryttare, ett ståligt skepp med full bemanning samt ett flertal män och kvinnor, däribland män med yxor och kvinnor med svepande kjol.

Skildringen är alltså rent beskrivande och de tillägger:

Att tolka innehållet är knappast möjligt; sannolikt är det dock även här sagomotiv, som återgivas.

Karlin ser de tre bonaderna gemensamt som en skildring av Hälsinglands och kanske Jämtlands kristnande. För honom innebär det faktum att trädet vänts uppochned att trädet är ett ornament utan betydelse (Karlin 1911; 1920:1ff).

Horneij (1991:110) vill pröva ett helhetsgrepp som medger en tolkning inom samma referensram av alla tre berättande bonaderna. Eftersom det finns många djur på bonaderna och Bibelns Uppenbarelsebok innehåller många egendomliga djur väljer hon den som utgångspunkt. Därefter tar hon fasta på att färglagda miniatyrer och kommentarer till Uppenbarelseboken fanns i Medelhavsområdet på 400-talet och spreds till de kristnade länderna. Bilderna skall ha funnits på ett kloster i Norra England på 600-talet. Även andra illustrerade versioner av Bibeln, bl. a. den s.k. Gerona-apokalypsen daterad till 975 och Bambergapokalypsen från ca år 1000 kan ha varit förlagor till bonaderna. Ledd av detta anser Horneij att bonad III föreställer två Marie bebådelse enligt apokryfiska evangelier, en bebådelse med en osynlig och en med en synlig ängel; mötet mellan Maria och Elisabeth, den senare blivande moder till Jo-

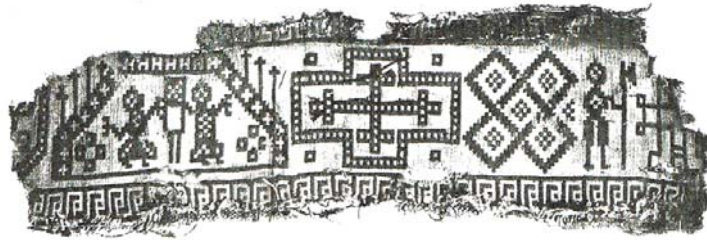

Fig.6. Den s.k. Rennebubården från Trøndelag, ca 1 000 år gammal (efter Engelstad 1958:24).

hannes döparen; de tre vise männens hyllning av det nyfödda Jesus-barnet; samt flykten till Egypten. Hon tycks inte pröva tanken att andra traditioner och referensramar, i första hand förkristna nordiska kunde vara möjliga.

Horneij påpekar att de yxbärande gestalterna i Överhogdalsbonad III är mycket lika en yxbärande gestalt på den norska s.k. Rennebubården (fig. 6) från 1000-talet, men underlåter att nämna den slående likheten hos de tre gestalter i ett hus som visas i båda textilierna (Horneij 1991:71). En norsk undersökare föreslår att den mellersta av de tre figurerna är en vävstol.

Horneijs metod är enbart associativ och impressionistisk. Resultatavsnittet i hennes avhandling har som rubrik Gamla och nya tolkningsmöjligheter, d.v.s. anspråken på att ha nått bärkraftiga resultat är små och hon formulerar sig mycket trevande. Att hon väljer en bibelanknuten tolkning kan bero på att hon under större delen av sitt forskningsprojekt räknade med att bonaden är från 1200-talet. Först sent under arbetet kom de första ¹⁴C-dateringarna som tydde på en högre ålder (Possnert 1991).

Analys av bonadens bildinnehåll

Vi har svårt att förstå bonadernas innehåll därför att det kulturella avståndet är mycket stort. Den historia eller de historier som ligger bakom traderas inte längre. Bilder kan ha ändrat sin symboliska valör. Dessutom har vikingatiden för det moderna medvetandet laddats med romantiska och nationalistiska föreställningar. Vi är såväl okunniga som felinformerade. Situationen är helt annorlunda för Bayeux-tapeten som

framställdes ungefär samtidigt. Den föreställer slaget vid Hastings 1066, en historisk händelse som strax skrevs ned i en redan litterat kultur och sedan traderades inom den.

Analysen behöver bygga på iakttagbara och fullständiga data. Varje gestalt i bilden skall registreras och granskas noggrant och varje tolkning motiveras. En fullständig förteckning och fördelning av alla föremål och människor etc. upprättas varvid motivet undersöks i förstoring i detalj på båda sidor av väven och beskrivs i fri text och avseende storlek, färg, kontur, form, skador och spontan tydning av vad de föreställer. Gestalterna fördelas i olika grupper som denotation och samtidigt undersöks deras konnotation, d.v.s. deras betydelse och relation till varandra.

Genom att kombinera uppgifter går det att söka en berättelse i tidigmedeltida skrifter som motsvarar bonadens innehåll. Med en preciserad frågeställning baserad på dessa nyvunna data ställs bilden mot ett urval texter. Här görs direkta jämförelser endast med Beowulf; Ottars berättelse; Den äldre Eddan; Snorres Edda; De nordiska kungasagorna; och de isländska sagorna. Det kan dock vara förenat med stor osäkerhet att försöka koppla en vikingatida bild till en tidigmedeltida skrift genom att postulera en gemensam källa i en muntlig tradition. Den muntliga traditionen kan ha förelegat i flera versioner, likaså den senare nedskrivna texten. Urvalet av texter kan vara för snävt och då blir anknytningen omöjlig eller för stort och kan locka till ogiltiga generaliseringar. Nedtecknandet i skrift skedde ett par hundra år efter framställningen av bonaden. Någon exakt relation bild - text är knappast tänkbar.

Arbetsmaterialet utgörs av fotografier av bonaderna som de presenterades av Horneij (1991) samt en CD-skiva med digitalt överförda fotografiska bilder av bonad III framställd av Christina Thune Fotografi/Jamtli bildbyrå, Läns museet, Jamtli i Östersund. Centralt i metodiken är att motivet (fig. 1a) är uppbyggd av meningsbärande gestalter (fig. 1b).

De stavformade gestalterna ses som människor eftersom flera av dem uppenbart håller på med mänskliga aktiviteter: seglar i fartyg, går i procession etc. Fyra små blå gestalter ses också som mänskliga eller i varje fall antropomorfa eftersom en av dem bär ett lodrätt rakt föremål liksom flera av de större mänskliga gestalterna. En gestalt med två stävar och ett segel ses som en båt; gestalter med fyra ben, yvig svans och en

ryttare som hästar. En regelbunden gestalt med två gavlar och en husgrund med tre människor i ses som ett hus. En hög, regelbunden gestalt med grenar ses som ett träd även om det står uppochned. Två gestalter på varsin sida om trädet, en ojämn kontur till höger om trädet och innehållet i den är svårare men betecknas som "stenar eller eldar" och "klippkontur". En rak gestalt med kluven topp inne i klippkonturen ses som en "stolpe". Lodräta streck i händerna kallas stavar och en Z-formad gestalt mellan två människor kallas "band".

Några tydliga, enkla, bilder rimligen med liknande betydelse i bonad som i den troligen ett par hundra år yngre berättelsen och även idag förtecknas. De kan, men behöver inte ha symbolisk betydelse.

Nästa åtgärd är en strukturell analys och konnotation av relationerna mellan gestalterna. Kontexten lämnas utan avseende i denna innehållsanalys, en vetenskaplig metod som är vanlig inom litteraturvetenskap, samhällsvetenskaperna och vårdvetenskapen: "Content analysis is a research technique for making replicable and valid inferences from texts (or other meaningful matter) to the contexts of their use." (Krippendorff 2004:18). Den började användas för att studera fenomen som inte är direkt iakttagbara utan tar sikte av beskrivningen av dem, dvs vad t.ex. tidningar skriver om aktuella händelser (Krippendorff 2004:5). Metoden var till en början helt kvantitativ. Begreppet kvalitativ har använts då metoden utnyttjas för att tolka data för individer eller grupper, t. ex. inom hälso- och sjukvård (Graneheim & Lundman 2004) eller inom etnografi där en reflexiv och tolkande karaktär tas med (Altheide 1987). Att metoden kallas kvalitativ innebär inte att statistisk behandling är utesluten. Denna undersökning vill också huvudsakligen vara manifest, d.v.s. beskriva det direkt tillgängliga.

Här följs Graneheim och Lundmans metod "Kvalitativ innehållsanalys" (2004) ofta använd inom svensk vårdvetenskap. Observerade data, gestalter och delmotiv, blir meningsbärande enheter inom en definierad helhet, analysenheten, och registreras, förenklas, abstraheras samt kombineras i en process genom successivt högre logiska nivåer upp till ett tema som säger något om den underliggande meningen, mer eller mindre djupt (tab. 1).

Av hela processen redovisas i detalj endast två av de tre högsta nivåerna, *Kategorier* och *Tema*. En utförlig redovisning av metod och process finns i Mjönes 2010.

Tab. 1. Kvalitativ, manifest innehållsanalys av Överhogdalsbonad III: definitioner och exempel

Analysenhet: Hela det definierade undersökningsobjektet, här: motivet innanför bårdens inre gräns.

Gestalt: Varje avsiktligt formad, avgränsad bild, oavsett vad den föreställer som inte på väven ligger direkt samman med någon annan figur, t. ex. en människa. Gestalter skiljs i text och tabeller med semikolon.

Delmotiv: Två gestalter som förenas i en avgränsad helhet, t.ex. en människa med en yxa i handen; eller två gestalter som uppenbart är fragment av samma avsedda helhet, t. ex. en djurkropp och en hornkrona båda tillhöriga ett behornat djur. Gestalter i delmotiv förenas med plustecken.

Domän: Grupp där gestalt och delmotiv låter sig inordnas med låg grad av tolkning, här t.ex. *Människor; Djur; Träd*.

Kod: Rubrik på gestalt eller delmotiv som underlättar inplaceringen i helheten, t.ex. för enskilda gestalter *bäst; klippkontur*. Människor kodifieras enligt klädedräkt (med eller utan toppig mössa; bakåtsvept kjol; och om de håller i ett verktyg av något slag), t.ex. *Man med toppig mössa och verktyg: yxa; Kvinna utan toppig mössa med verktyg: stav; Människa utan toppig mössa, utan angivet kön, utan verktyg*.

Kategori: Grupper av koder som har något gemensamt på beskrivande nivå. Dessa skall vara uttömmande och ömsesidigt uteslutande. En kategori svarar på frågan "vad?"

Tema: Sammanfattning av kategorierna där mer av det latent i innehållet lyfts fram och mera tolkning medges. Svarar på frågan "hur?"

Kondensering: På olika nivåer kan data kondenseras, göras kortare och mindre komplicerade, som vid kodifiering eller slås samman till en högre nivå. Så slås t. ex. koderna för hus och tre olika människor samman till kategorin *Händelse i hus*.

Abstraktion: Att lyfta beskrivningen till en högre logisk nivå och göra den till en hanterbar bricka i helheten. Även i denna studie som försöker ligga nära det manifest kan det innebära tolkande moment.

Trovärdigheten tillgodoses genom att presentationen byggs på observationer direkt tillgängliga för läsaren, att de antaganden som inte är empiriskt grundade i motivet motiveras samt att tolkningen hålls nära den empiriska grunden.

Den strukturella analysen används tillsammans med granskningen av föremål och tydliga enkla bilder till att formulera en specificerad frågeställning för att förknippa motivet med en eller flera texter i källlitteraturen.

En text med slående likheter används för att möjliggöra en sammanhängande tolkning av ett förlopp, d.v.s. en intrig. Det rimliga i tolkningen beläggs genom att undersöka om fynd av föremål, symboler m.m. återfinns i andra tidigmedeltida texter, någon annan vikingatida bild eller relevant arkeologisk forskning.

Resultat: Detaljerad beskrivning av bildinnehållet

Bonad III är svårt skadad (fig. 1a). En yta av okänd storlek till vänster i bild saknas. Själva bildinnehållet, som har berättande drag, inramas på tre av fyra sidor av en bård med rutor med svarta georgskors mot gråvit botten och vita svastikor mot räfflad röd botten. Bården har tydliga linjer dragna som avgränsning mot bilden. Motivets bakgrund är gråvit, gestalterna röda och blå med i en del fall tydliga konturer av dessa färger: rött avgränsas av blått och tvärtom. Det finns skador också inne i bilden. Siffrorna i nedanstående beskrivning hänvisar till siffrorna i silhuettbilden (fig. 1b).

Längst till höger står två resliga gestalter, en röd och en blå med toppiga huvudbonader och markerade punkter i ansiktet, båda med en långskaftad yxa. Dräkterna går ned på ankeln. Gestalterna är beväpnade och därför troligen män. Gestalterna för människa och yxa läggs samman till delmotiv (1+2; 3+4). Till vänster om dem ses en gestalt till häst, en ryttare som håller i tyglar (5+6+7). Nedanför ryttaren står en människa i fotsid blå dräkt, utan markerad midja (9). Den gestalten verkar sträcka ut sin arm mot en svårtydd gestalt som mest liknar en stolpe eller trädstam, kanske bearbetad och snidad (10). I den senare gestaltens övre del är väven skadad, den ser ut att vara töjd. I alla fall är det en lång, smal, upprättstående struktur vars topp tycks vara kluven och vars nedre del har svarta markeringar. Det skulle också kunna vara

en antropomorf gestalt med stort huvud och markerad näsa. Vidare ses en upprest kortare, spetsig struktur, kanske en eld eller en sten (11). Dessa tre figurer ses under en oregelbunden, hög kontur (8).

Till vänster om ryttaren och konturen står ett dominerande träd, uppochned (17). Trädet delar hela analysenheten vertikalt. Mellan trädet och konturen, vid bildens nedre begränsning står en oregelbunden, triangulär gestalt (15). I hög förstoring kan iakttas en röd förbindelse (16) mellan trädets och den blå gestaltens yttre konturer vilka också båda är röda. Eftersom väven är skadad just här är dock iakttagelsen osäker. Inspektion av baksidan ger inte ytterligare information. Mellan ryttaren och trädets översta del syns ett huvud med toppig huvudbonad och en överkropp (12) som sannolikt hör samman med ett fragment längre ned (14), som en del av samma människa och delmotiv. Vidare ses där en kort, blå stavformad figur med ofärgad övre del, troligen en mänsklig gestalt (13). Till vänster om trädet ses fragment av skadade gestalter (18; 21); vidare en gestalt med toppig mössa och bakåtsvept kjol, troligen en kvinna (19). Nedanför henne ses en tunn S-formad figur av oklar tydning (20). Till vänster om trädet, på baslinjen finns en trekantig gestalt (26) som påminner om den inom konturen på andra sidan trädet (11).

Likasa till vänster om trädet, nära den vertikala mittlinjen ligger överst ett öppet hus med inredningsdetaljer, eldstäder (?) vid vardera gaveln (27; 28; 32). I huset utspelas en scen med tre mänskliga gestalter, alla tre blå, de två till höger stavformade. Den längst till höger verkar vara sedd framifrån, ha ett öppet ofärgat ansikte, en relativt kort klädnad (29) och sträcka armen mot mittgestalten. Gestalten i mitten skiljer sig från alla de andra stavformiga mänskliga gestalterna i bilden: den saknar markerat öppet ansikte (30). Ansiktet verkar vara täckt av ett klädesplagg eller annat tygstycke. Gestalten längst till vänster är sedd i profil, vänd mot de två andra gestalterna, har ett något toppigt huvud men inga markerade punkter i ansiktet (31). Den har en bakåtsvept kjol och är troligen en kvinna. Till vänster om huset finns en svårtydd gestalt (33).

Rakt nedanför huset står ytterligare en ryttare, en gestalt i röda kläder som håller i tyglar (22+23+24+25). I hög förstoring ser man att ryttaren som enda gestalt i bilden har ett öga. Framför honom går ett led om sju mänskliga gestalter, alla röda. Främst går en triangulär, något oregelbunden figur och håller ett rakt, lodrätt föremål med tjockare övre ända,

någon slags stav eller spira (50+51). Figuren påminner om gestalten till höger om trädet (15+16).

Framför den triangulära gestalten ligger en gestalt där väven är svårt skadad (52). Bakom den triangulära gestalten följer en stavformad gestalt med öppet ansikte (49), en gestalt med bakåtsvept kjol som håller i ett rakt, lodrätt föremål (47+48); en stavliknande gestalt med en röd punkt framför sig (45+46), en stavliknande gestalt utan föremål (44); ytterligare en stavliknande gestalt som sträcker ett Z-format föremål (ett band?) (42+43) mot närmast föregående figur (fig. 1a-b). Omedelbart före ryttarekipaget går en högre gestalt med bakåtsvept kjol, alltså troligen en kvinna (41). I hög förstoring ses en tvär linje högst upp på klädnaden. Det kan vara en halsring. I så fall är väven på platsen för ansiktet skadad. Det kan också vara en krans eller krona på en beslöjad kvinna.

Rakt ovanför denna procession ses ett fartyg med fyrkantigt segel, det liknar avbildningar av vikingaskepp, med en besättning av sex människor (34+35+36+37+38+39+40). Till vänster om seglets övre del syns en liten stavformad blå gestalt (54). Till vänster om processionen och vikingaskeppet ligger tre fragment, två uppenbarligen av en hjort (59+60). Väven på platsen för bakbenen är något nött. Svansen är upprättstående eller svängande. Framför hjorten finns en skadad gestalt med väven svårt skadad (61). Bakom hjorten syns en liten blå stavformad gestalt (53).

Upp i vänstra hörnet ses en gestalt med bakåtsvept kjol och ett rakt föremål lodrätt i handen (55+56); fyra prickar (57); ytterligare en fragmenterad gestalt med bakåtsvept kjol (58), några små kryss (64), ett större ganska skadat kors (65); fragment av figurer (66; 67), troligen mänskliga och en liten, blå, stavformad varelse som håller i ett föremål (62+63). Därmed finns sammanlagt fyra liknande små, blå gestalter varav alltså en med ett föremål spridda ganska jämnt över analysenheten (13; 53; 54; 62+63).

Strukturell analys: Kvalitativ manifest innehållsanalys

Sammanlagt noteras 67 gestalter vilka fördelas på grupperna *Människor*, *Verktyg*, *Djur*, *Träd*, *Konstruktioner*, *Naturformationer*. Tillsammans 10 *Ej tydda* och *Svårt skadade* gestalter undantas från innehållsanalysen.

Koderna för "Människor" konstrueras genom att gruppen "Människor" uppdelas på gestalter med och utan toppig mössa och därefter kombineras med gruppen "Verktyg". Koderna kan då konstrueras på basen av enkla observerbara iakttagelser. Begreppen "Män" och "Kvinnor" införs därefter i koderna där det finns tydliga kriterier (vapen; bakåtsvept kjol). Koderna kondenseras och abstraheras och begreppen "procession" och "kultplats" införs. Delmotiven 15+16 och 50+51 betecknas som maskerade människor. De skiljer sig uppenbart till klädelsen från de andra delmotiven och ansiktena är täckta; Delmotivet 15+16 tycks stå i kontakt med trädet, som paradoxalt står uppochned och 50+51 deltar i någon slags procession och bär ett rakt föremål med en klump överst. Grupper och koder redovisas här inte i bild.

Bland de fem kategorierna (fig. 7) införs begreppet "sjöfarare" för alla människor utan toppig mössa och med röd klädnad eftersom de är samlade nära båten, några människor i processionen liknar människorna i båten och det mycket väl kan ha förekommit att kvinnor följt med på en sjöfärd eller bor på platsen och tillhör samma folk som den båt som landat. För dem med toppig mössa användes begreppet "annat folk". De korta blå människornas ses som en särskild kategori.

Vid formuleringen av tema (fig. 7) tas möjligheten till en mera fri tolkning. Hela situationen ses som magiskt och kosmologiskt laddad med hjorten som en prestigesymbol för "sjöfararna"; och "ett annat folk" samlat kring livsträdet och kultplatsen, sammanfattat som Helig trakt. De fyra korta, blå gestalterna kan vara t. ex. trälarna men är kanske inte människor utan andar: "vittra" eller "småfolk". Händelsen i huset är svår att tolka men gäller en kvinna och kanske två män och kan betyda ett triangeldrama. Processionen kan ses som en rituell dans eller ett ceremoniellt följ. Temat framgår av figur 7.

Specificerad frågeställning

På dessa fynd följer frågan om det någonstans i källlitteraturen återfinns en berättelse där:

ett stort antal sjöfarare varav några kvinnor, med en hjort som emblem, troligen vikingar, som anlänt i ett fartyg; möter imponerande representanter för ett annat folk med karaktäristiska kläder/utseende och med ett uppochnedvänt träd som

emblem och vilka uppträder vid en kultplats; troligen samer; där en egendomlig, möjligen konfliktfylld episod med tre personer varav en är kvinna och en har ansiktet dolt utspelas; samt där en procession äger rum där en deltagare är maskerad och de övriga verkar vara vikingar av båda könen.

Jämförelse med källlitteratur i urval

På ett allmänt plan finns likheter med flera berättelser om färder till samernas och bjarmernas land mm. Berättelserna om ”finnfärderna” och ”finnskatten” hör hit. Finnar betyder i detta sammanhang samer.

I Egil Skallagrimssons saga berättas översiktligt hur Harald hårfagers son Erik blodyx mottog ett präktigt fartyg som gåva (Alving 1938/1998:79) och hemförde den sköna och trollkunniga Gunnhild som brud (Alving /1938/1998:81). Samma episod beskrivs mera utförligt i Harald hårfagers saga (Sturluson 1991a:115). Likheten med Överhogdalsbonad III är slående.

Erik uppfostrades hos härsen Tore Hroaldsson i Fjordane. Kung Harald älskade och hedrade honom mest av alla sina söner. När Erik var tolv år gammal gav kung Harald honom fem långskepp och han for i plundringståg, först i österled och sedan söderut över Danmark och Frisland och Saxland. Han var ute på färd i fyra vintrar. Därefter for han västerut över havet och härjade i Skottland och Bretland, Irland och Valland och höll till där i ytterligare fyra vintrar. Därefter for han norrut till Finnmarken och hela vägen till Bjarmaland och där utkämpade han ett stort slag och segrade.

När han kom åter till Finnmarken fann hans män i en kåta den vackraste kvinna de hade sett. Hon kallade sig Gunnhild och sade att hennes far bodde i Halogaland och hette Özur tote.

Hon sade: ”Jag har varit här för att lära mig av två finnar, som är de visaste i skogarna. Nu har de farit på jakt och båda vill ha mig. Båda är de så kunniga att de följer spår som hundar vid tå och frost och de är så duktiga på skidor, att inget undgår dem, varken människa eller djur, och vad de än siktar på så träffar de. Så har de gjort med varje man som har kommit här i närheten. Och om de blir arga så vänder sig jorden för dem och om något levande kommer inför deras ögon faller det dött ned. Nu ska ni inte komma i deras väg, om jag gömmer er i kåtan. Vi ska göra ett försök att döda dem.”

De gick med på att hon gömde dem. Hon tog en linsäck och de tyckte att det var aska i den. Hon tog den i handen och spred den på utsidan och insidan av kåtan.

Lite senare kom finnarna hem. De frågade vad som hade hänt. Hon sade att ingenting hade hänt. Finnarna tyckte detta var underligt, eftersom de följt spår ända fram till kåtan, men sedan inte kunde finna något. De gjorde upp eld och gjorde i ordning mat. Och när de var mätta gjorde Gunnhild i ordning sin bädd. Och det hade varit så i tre nätter att Gunnhild hade sovit medan den ene vakade över den andre på grund av svart-sjuka.

Då sade hon: "Kom nu hit och ligg på var sin sida om mig."

De blev glada över detta och gjorde som hon sade. Hon lade sina armar om deras halsar. De somnade genast men hon väckte dem. Och lika fort somnade de och så djupt att hon knappt kunde väcka dem. Och åter somnade de och kunde

TEMA

Ett kosmiskt och magiskt laddat möte mellan en välorganiserad, prestigefylld grupp sjöfarare och imponerande representanter för ett folk med en annan världsbild där en episod med en kvinna, en människa med ansiktet dolt och ytterligare en människa, kanske i konflikt samt en ceremoniell marsch eller dans är viktiga.

KATEGORIER

SJÖFARARES LIV

"Sjöfarare", knutna till hjort och båt samt i okänd aktivitet: 34; 35; 36; 37; 38; 39; 40; 55+56; 58; 59+60; 66

PROCESSION

Flera "sjöfarare" ledda av förklädd människa och med ett imponerande par: 22+23+24+25; 41; 42+43; 44; 45+46; 47+48; 49; 50+51

HÄNDELSE I HUS

Hus, tre människor, blå varav en kvinna och en med huvudet täckt: 27; 28; 29; 30; 31; 32

HELIG TRAKT

Få, imponerande människor av "ett annat folk" kring träd och kultplats: 1+2; 3+4; 5+6+7; 8; 9+10; 11; 12+14; 15+16; 17; 19; 26

"SMÅ BLÅ"

Korta, blå människor utan toppig mössa, spridda bland "sjöfarare" och ett annat folk: 13; 53; 54; 62+63

Fig 7. Blockdiagram av kvalitativ, manifest innehållsanalys av Överhogdalsbonad III. Siffrorna betecknar gestalterna i figur 1a och 1b.

hon inte på något sätt väcka dem. Då satte hon dem upp och de sov ännu. Hon tog två stora sälskinnsäckar och trädde över huvudet på dem och band ihop dem stadigt nedanför armarna. Sedan kallade hon fram kungens män. De sprang fram och använde sina vapen på finnarna och dödade dem och drog dem ut ur kåtan.

Natten därpå var det så hård åska att de inte kunde fara någonstans, men på morgonen for de till skeppet och hade med sig Gunnhild och förde henne till Erik. Erik och hans män for sedan söderut till Halogaland. Erik kallade till sig Özur tote. Han sade att han ville gifta sig med hans dotter. Özur gick med på detta. Erik gifte sig då med Gunnhild och hade med sig henne söderut i landet.

Bilden tolkad i ljuset av Snorres text

Med denna anknytning till Harald hårfagers saga blir en tydligare och rikare tolkning av bonaden möjlig. Hela innehållet i bonad III ses då på följande sätt:

Bilden består av tre delar. Den högra domineras av trädet och begränsas av en linje dragen från husets högra gavel ned strax förbi svansen på hästen mitt i bild. I denna del är alla människor, på vilka huvudena är synliga, försedda med toppiga mössor utom en liten blå gestalt. De två yxbärande männen är de två unga männen som uppvaktar Gunnhild. Ryttaren med toppig mössa är ytterligare en stridbar samisk man. Hästar förekom bland samer. Klippkonturen nedanför hästen är en klippa med karaktäristiskt utseende eller kanske en grottöppning. Framför den står en stolpe och en mänsklig gestalt. Stolpen utgör troligen en världsaxel med kluven topp men kan också vara en avbildning av ett andeväsen eller en gudomlighet. Till vänster om stolpen ses en upprest sten eller en eld. Hela motivet knutet till klippan är en *seite*, en samisk kultplats och den mänskliga gestalten är Gunnhild. Hon genomför en rit som ett led i att hon initieras i trolldomskonsterna. Bredvid henne ses en eld eller en rest sten.

Den blå triangulära gestalten på baslinjen, gestalten som direkt eller indirekt, via något redskap, står i kontakt med trädet representerar en nåjd eller annan gestalt med magisk roll. Att trädet står upp och ned är en tydlig markering av dess magiska betydelse och att det är ett träd som anger kosmisk livskraft. Den triangulära gestalten laddar sig med kos-

misk kraft från det magiska trädet. På andra sidan trädet finns en spetsig röd gestalt som liknar den framför klippan: en eld eller en helig sten. Kvinnan till vänster om trädets övre del och den tunna s-formade linjen har samband med att Gunnhild förbereder dådet mot männen, kanske att hon sprider askan, något som berättas i texten.

Den lilla blå gestalten som liknar dem som också förekommer i den vänstra delen av bilden är en träl eller kanske ett andeväsen, ”småfolk” eller ”vittra”

Den högra delen av motivet anger en samisk värld. Vävarn har velat markera det annorlunda kosmologiska och magiska i denna. Mänskliga gestalter med toppiga mössor och punkter i ansiktet ligger alla här.

Den vänstra delen av bilden med fartyget, hjorten och de mänskliga gestalterna ovanför och till vänster om dem hör samman med vikingarna. Fartyget är det vikingaskepp varmed Erik och hans män har anlänt på sin färd norrut, samtidigt ett emblem för de oförvägna sjöfararna, krigarna och handelsmännen. De kvinnliga gestalterna till vänster om fartyget visar troligen Gunnhild som Eriks maka och husfru och kanske någon kvinnlig deltagare i hushållet. De bär något stavliknande i händerna. Kanske spinner de eller har stavarna en magisk funktion.

Mellandelen, bestående av huset och processionen, markerar en övergång mellan samernas och vikingarnas livsformer. I huset har Gunnhild inlett mordet på sina friare med att trä en säck över huvudet på en av dem. Båda samepojarna sover djupt. Inom kort skall Eriks knektar komma och fullborda dådet.

Processionen leds av en sejdman eller sejdkvinna, en gestalt som påminner om den trekantiga gestalten vid trädet. Sedan följer flera gestalter varav tre bär på redskap med förmodad rituell betydelse. Sist i tåget går en kvinna och en beriden man. Kvinnan är högre och stolt, likaså mannen. Det är Gunnhild följd av Erik som sitter till häst och processionen manifesterar deras förening. Den trekantiga gestalten skulle också kunna vara en samisk nåjd vid ett bröllopsfölje efter det att Gunnhilds samiske far gått med på giftermålet.

Kulturhistoriska belägg

Om motivet för bonad III skildrar mötet mellan vikingar och samer borde det gå att hänföra olika människor, materiella detaljer och symboler till en levnadssätt för antingen skandinaviska bönder eller samer,

i varje fall om en skillnad upprätthölls redan då bonaden vävdes. En nackdel är att motivet är hårt stiliserat.

Människor, klädedräkt och verktyg

Vävaren kan ha velat framställa att människorna med toppiga mössor hade en mörkare hudfärg än germanerna genom att lägga till punkter i ansiktena. De toppiga mössorna; de yxbärande männens halvlånga kolt med tydligt insvängd midja; kvinnornas nästan fotsida kappa bildar profiler som stämmer väl med äldre och senare bilder av samisk klädedräkt. Kvinnan till vänster i huset kan på dessa grunder mycket väl vara samiska liksom den förmodade kvinnan vid stolpen.

Hos "sjöfararna" ligger huvudbonaderna jäms med huvudets övre del som man kan vänta sig vid enkla mössor och hjälmar som smiter åt kring skallen. Kvinnorna bar bakåtsvepta kjolar vilket är vanligt bland bilder av kvinnor från vikingatid. Halssmycket eller kronan hos den högresta kvinnan i processionen skulle kunna vara en markering av hennes status som hustru i en ett germanskt sammanhang.

De två triangulära gestalterna, med eller utan stav stämmer med vår uppfattning om såväl völvor som av schamaner. Yxor, betsel, stavar, tyglar kan ha förekommit hos såväl samer som bönder. Staven hos gestalten främst i processionen verkar ha en knopp, något som förekom hos magiska stavar. Den lodräta strukturen som kvinnan till vänster om huset håller i handen kan vara t. ex. en slända eller en magisk stav. Stolpen inom klippkonturen är troligen en världsaxel med kluven topp eller möjligen en antropomorf figur av magisk betydelse med ett inhugget ansikte i en träpåle.

Djur och träd

Hästar användes av både bönder och samer. Djuret till vänster om fartyget torde vara en hjort med sin upprättstående eller svängande svans, troligen en germansk symbol för jakt och aristokrati. Att trädet står upp och ned anger att det är ett kosmiskt träd i samisk tradition. Den triangulära gestalten till höger om det tycks ta till sig magisk energi direkt eller via ett verktyg.

Konstruktioner och naturformationer

Huset kan stämma med ett litet hus med flätverksväggar vanligt bland bondebefolkningen och kanske också med en enkel träkåta. Fartyget ser

ut som ett vikingaskepp som det avbildas många gånger under vikingatid. Den orgelbundna konturen till höger om trädet ses som en märklig klippformation vilka ofta finns som en viktig del i en samisk kultplats. De upprättstående spetsiga gestalterna inom konturen och till vänster om trädet tolkas som stenar eller eldar.

Symboler och symbolkombinationer

Fartyget och hjorten bildar tillsammans ett emblem som talar om mäktiga sjöfarare, välorganiserade krigare med aristokratiska, germanska ideal. Det uppochnedvända trädet är en del av den samiska kosmologin och uttrycker livets höghet och kraft. Till höger om det står framför en klippkontur en människa, troligen en kvinna vid ett upprätt heligt föremål: alltsamman utgör en ceremoni vid en *seite*. Tillsammans med trädet och schamanen bredvid det tycks *seiten* bilda ett samiskt symbolkomplex.

Rennebubården - en parallellbild

Horneij gick inte närmare in på den slående likhet som finns mellan episoden i huset i Överhogdalsbonaden och den s.k. Rennebubården (fig. 6), troligen från 1 000-talet, funnen i Tröndelag (Engelstad 1958:24; Horneij 1991:71). Förutom en yxbärande man i klädsel som påminner om de två yxbärarna i Överhogdalsbonad III visar bården tre mänskliga figurer inne i ett hus omgivna av små fyrkanter. Den vänstra figuren har toppig mössa, halvlång rock med midja och skoning nederst. Den håller ett föremål i ena handen och sträcker den andra mot mittfiguren. Figuren längst till höger har likaså toppig mössa, en något längre men inte fotsid rock, utan midja men med skoning. Den spärrar ut fingrarna och sträcker ena handen mot mittgestalten. Denna har en kort klädnad, fyrkantigt huvud markerat med punkter som om huvudet vore täckt men något mörkfärgat material. Huvudet är punkterat på samma sätt som de två övriga gestalternas kläder. Dräktprofilerna inklusive skoningen stämmer med samiskt dräktskick. Bilden verkar föreställa en samisk kvinna och möjligen en man samt en människa med dolt ansikte. De små fyrkanterna kan föreställa eldstäder. Att den troligen historiska gestalten Gunnhild finns med som ung ger ett terminus post quem av de första decennierna av 900-talet för såväl Rennebubården som för Överhogdalsbonaden.

Innebörd och struktur

Mitt tillvägagångssätt verkar vara fruktbart. Texten bidrar i hög grad till att göra tolkningen av bilden tydlig och fyllig. Granskningen och den strukturella studien, dvs såväl den denotativa som den konnotativa ansatsen avslöjar flera intressanta detaljer.

Dit hör dräkter som tycks vara samiska; en pelare och klippkontur nära det uppochnedvända trädet; Klippkonturen och den kluvna pelaren bildar troligen en *seite*. I så fall måste detta vara en av de äldsta bilder av en samisk kultplats som vi känner till. I nära anslutning ses en kontakt mellan det kosmiska trädet och en mänsklig varelse, troligen en schaman. Magisk kraft tycks strömma från trädet. Den beridne mannen i processionen har ett öga; den troligen maskerade triangulära gestalten i spetsen av processionen bär en stav med knopp, möjligen en magisk markör. Processionen framställer troligen Gunnhilds förmälning med Erik. Förekomsten av fyra små antropomorfa gestalter spridda över motivet är svåra att tolka men kan vara en magisk markör. Dessa företeelser, utom ögat, talar för en magisk laddning. De små kryssen och korset ovanför hjortens hornkrona skulle kunna vara "vitterkors".

Vidare framkommer en intressant likhet mellan huset i Överhogdalsbonad III och den s.k. Rennebubården i Norge. De tre människorna tillsammans utgör en specifik bild. Med stor sannolikhet representerar de samma situation. De två bilderna vittnar om att episoden varit av betydelse i den tidens muntliga tradition, en episod så viktig att den senare kom att överföras till den isländska litteraturen. I den norska beskrivningen föreslås att gestalten i mitten är en vävstol. Storleken, proportionerna och de tydligt angivna benens likhet med benen på människan till höger talar dock för att den föreställer en människa.

Den strukturella undersökningen visar på en kontrast mellan "sjöfarare"/aristokrater och "ett annat folk". Alla gestalter med toppiga mössor och punkter i ansiktet ligger till höger om trädet utom en kvinna strax till vänster om den övre delen. De ligger alltså nära den samiska symbolen ett uppochnedvänt träd och en kultplats. Just detta samt klädedräkten motiverar benämningen *samer*.

Sjöfararna ligger i motivets vänstra del och i en mellandel. De har nära anknytning till vikingaskeppet och till den germanska prestige-symbolen hjorten. Kvinnodräkten är lik det skandinaviska bondesamhällets kvinnodräkt på andra avbildningar varför sjöfararna kan kal-

las vikingar. Mellandelen utgörs av huset och dess tre personer och en procession.

Motivet är tredelat med en bild på samiskt liv till höger, en på skandinaviskt bondeliv till vänster och en övergång. I samma struktur skildras Gunnhilds liv från invigningen i samisk magi över mordet och förmälningen med Erik till ett bondeliv. Tolkningen tycks alltså medge en förening av kraven på innebördsrikedom och struktur.

Studien arbetar inte inom någon särskild teori utan perspektiveringen försöker endast skildra forskningsläget. I den strukturella analysen hålls antalet tolkningar på en låg nivå. Jag har inte funnit några element i bild och text som strider mot varandra; inte heller strider ansatsen denotation mot ansatsen konnotation. Berättelsen är rimlig inom den historiska och geografiska kontexten. Fynden är relaterade till syftet och det tycks föreligga en intern logik och en konsistens. Kanske ligger det ett heuristiskt värde i att jag visar på interaktion mellan samer och vikingar i ett mycket tidigt dokument förknippat med norsk historia och detta i en textil som mest har förknippats med bondesamhället. Etiken har jag försökt tillgodose genom att utgå från den empiriska basen och göra en transparent beskrivning och tolkning. Därmed blir det möjligt att utsätta arbetet för diskursens kritik. I fråga om teoribildning är studien kunskapshöjande.

Det är troligt att den ursprungliga presentationsformen för hela bonaden var en muntlig berättelse dramatiskt framförd vid ett gästabud med hänvisningar till bilderna i bonaden. Genom att kombinera text och bild kommer vi kanske närmare ursprungsversionen än då vi enbart betraktar bilden. Då måste man dock minnas att berättaren på gästabudet och Snorre kan ha haft helt olika avsikter med skildringen.

Diskussion

Syftet med studien är att undersöka om den samtida närvaron av olika föremål och symboler som kan förknippas med det vikingatida bondesamhället och ett samiskt samhälle uttrycker ett möte mellan samer och vikingar. Det är möjligt att visa att Överhogdalsbonad III föreställer ett sådant möte och att länka innehållet till just den episod i Harald hårfagers saga då Gunnhild lät mörda två samiska friare och själv drog vidare med Erik blodyx. Slutsatserna bygger på följande iakttagelser och tolkningar:

Två grupper människor kan särskiljas vars klädedräkt skiljer sig åt och för den ena gruppen kan denna knytas till samiskt dräktskick. Gestalterna i denna senare grupp är i bild koncentrerad nära ett uppochnedvänt träd, en vanlig symbol i samisk föreställningsvärld och vid en kultplats, en seite med en kluven pelare troligen en "världspelare", en veralden stytto vid en klippkontur, En rituell aktivitet förenligt med schamanistiskt tänkesätt pågår vid kultplatsen och trädet. Beställaren har velat markera samernas rykte som trolldomskunniga.

Den andra gruppen uppfattas som vikingar då den är knuten i bild till ett vikingaskepp och en hjort, en känd germansk prestigesymbol. Vikingarna framställs som djärva och aristokratiska sjöfarare. Dräktskicket skildras som ganska enhetligt och för kvinnornas del ligger det nära kvinnodräkten på andra bilder från vikingatid.

Det går att identifiera bilden av en unik situation med tre människor i ett hus: en kvinna, en man och en människa med täckt ansikte med den situation i Harald hårfagers saga där Gunnhild låter mörda två samiska friare då hon träder skinsäckar över deras huvud. Denna situation liknar motivet på den norska s.k. Rennebubården. Det går vidare att tolka en procession ledd av en människa med sejdfunktion och med en högre kvinna och beriden man som uttryck för förmälningen av Gunnhild med Erik blodyx. En stor del av den vänstra delen av bonaden är skadad eller saknas helt. Troligen innehåller den fragment av Gunnhilds liv som Eriks maka, kanske med magiska inslag. Små blå gestalter kan innebära att hela situationen sågs som magiskt laddad. Motivet är tydligt delat i tre avsnitt: det högra som visar en samisk värld; det vänstra som föreställer en skandinavisk bondevärld samt ett mellersta avsnitt med ett hus och förberedelsen för mordet på de samiska unga männen och en procession som anger föreningen mellan Gunnhild och Erik.

Resultatet för in Överhagdalsbonad III i diskussionen om maktkampen om Norges enande och lyfter fram två kända och färgstarka historiska personer. Hur beställaren av bonaden förhöll sig i den politiska striden eller till Gunnhild och Erik går inte att säga på detta underlag, inte heller hur budskapet i bonaden togs emot. Undersökningar av det två övriga berättande bonaderna I a och b samt II med liknande ansats kan kanske föra oss närmare sådana frågeställningar och ytterligare bidra till kontexten. Ett sådant arbete har inletts.

Referenser

- Altheide, David 1987. Ethnographic content analysis. *Qualitative sociology*. Vol 10 (1):65 – 77. Omtryckt 2008 i *Content analysis Vol.1. What is content analysis? Defining the methodological playing field* (ed. Franzosi, Roberto). Los Angeles.
- Antonsen, Lene 1995. *Sjösamisk klesbruk i gamle Lyngen*. Gaiuona NSR/Kåfjord Sameforening.
- Branting, Agnes & Lindblom, Andraeas 1928. *Medeltida vävnader och broderier i Sverige. Del I. Svenska arbeten*. Uppsala och Stockholm.
- Collin, Maria 1923-1924. Till textilmönstrets vandringshistoria. *Tidskrift för textilhistoria*. Lund.
- Cornell, Henrik 1918. *Norrlands kyrkliga konst under medeltiden*. Uppsala.
- Eliade, Mircea 1958. *Patterns in comparative religion*. New York.
- Eliade, Mircea 1974. *Shamanism. Archaic techniques of ecstasy*. Princeton.
- Engelstad, Helen 1958. *Dobbeltvev i Norge. Fortidskunst i Norges bygder*. Oslo.
- Evans, Angela Care 1986. *The Sutton Hoo ship burial*. London.
- Ewing, Thor 2006. *Viking clothing*. Stroud.
- Fjellström, Phebe 1985. *Samernas sambälle i tradition och nutid*. Stockholm.
- Fossum, Birgitta 2006. *Förfädernas land. En arkeologisk studie av rituella lämningar i Sápmi, 300 f. Kr. – 1800 e. Kr.* Studia archaeologica universitatis Umensis 22. Umeå.
- Franzén Anne Marie & Nockert, Margareta 1992. *Bonaderna från Skog och Överbogdal och andra medeltida vägbeklädnader*. Stockholm.
- Graneheim, UH, Lundman, Berit 2004. Qualitative content analysis in nursing research: concepts, procedures and measures to achieve trustworthiness. *Nurse education today* 24 (2):105-112.
- Hansen, Lars Ivar & Olsen, Björn 2006. *Samernas historia fram till 1750*. Stockholm.
- Harva (Holmberg), Uno 1922. Der Baum des Lebens. *Annales Academiae Scientiarum Fennicae*. Helsingfors.
- Heide, Eldar 2006. Spinning seidr. *Old Norse religion in long-term perspectives* (eds: Andrén, Anders; Jennbert, Kristina; Raudvere, Katharina). *Vägar till Midgård* 8:164-170. Lund.
- Hildebrandt, Margareta. 1989. Frösö kyrka på hednisk grund. *Arkeologi i fjäll, skog och bygd* (red: Hemmendorff, Ove). Del 2:152 - 165. Östersund.
- Hjortdjur 1909. *Nordisk familjebok*.
- Horneij, Ruth 1991 *Bonaderna från Överbogdal*. Jämtlands läns museum. Östersund.
- Hultcrantz, Åke 1996. A new look at the world pillar in Arctic and sub-Arctic religion. *Shamanism and Northern ecology* (ed. Pentikäinen, Juha). Berlin-New York.
- Hvarfner, Harald 1957. Fångstmän och nybyggare i Ångermanälvens källområden under järnåldern. *Arkiv för norrländsk hembygdsvetenskap*. XV:7 – 104. Härnösand.

- Jannok Porsbo, Susanna 1999. *Samedröcker i Sverige*. Skrifter från Ajtte 3, Svenskt Fjäll- och Samemuseum. Jokkmokk.
- Jones, Gwyn 1984. *A history of the Vikings*. Oxford.
- Kagarow, E. 1929. Der umgekehrte Schamanenbaum. *Leipzig Archiv fuer Religionswissenschaft* XXVII:183 – 185.
- Karlin, Georg 1911. Överbogdalstapeten. *Svenska slöjdföreningens tidskrift* 1911: 88-89. Stockholm.
- Karlin, Georg 1920. *Överbogdalstapeten*. Östersund.
- Krippendorff, Klaus 2004. *Content analysis. An introduction to methodology*. Thousand Oaks. California.
- Nationalencyklopedin* 1993. Kronhjort.
- Larsson, Staffan 1994. Om kvalitetskriterier i kvalitativa studier. *Kvalitativ metod och vetenskapsteori* (red. Starrin, Bengt & Svesson, Per-Gunnar) Lund.
- Manker, Ernst 1957. *Lapparnas heliga ställen. Kultplatser och offerkult i behsning av Nordiska museets och landsantikvariens fältundersökningar*. Acta Lapponica XIII. Uppsala.
- Mebius, Hans 2003. *Bissie. Studier i samiska religionshistoria*. Östersund.
- Mjönes, Staffan 2010. *Det uppbodvända trädet. Vikingar och samer i Överbogdalsbonad III*. Kandidatuppsats i arkeologi vid Institutionen för idé- och samhällsstudier, Umeå universitet. Umeå.
- Mulk, Inga-Maria & Bayliss-Smith, Tim 2006. *Rock, art and Sami sacred geography in Badjeländda, Lapponia, Sweden*. Archaeology & environment 18. Umeå.
- Odner, Knut 1983. *Finner og terfinner. Etniske prosesser I det nordlige Fennoskandinavia*. Oslo occasional papers in social anthropology no. 9:85. Oslo.
- Oscarsson, Ulla 1994. *Överbogdalsbonaderna*. Östersund.
- Possnert, Göran 1991. Datering enligt ¹⁴C -metoden. Bilaga till Horneij, Ruth 1991, *Bonaderna från Överbogdal*. Östersund.
- Possnert, Göran 2009. Modern teknik – tusenårig textil. Åldersbestämning med kol-14-metoden. *Jämten* 2010:70-77.
- Price, Neil 2002. *The Viking Way. Religion and war in Late Iron Age Scandinavia*. Uppsala.
- Ramqvist, Per H. 2007. Fem Norrland. Om norrländska regioner och deras interaktion. *Arkeologi i norr* 10:153-180.
- Steinsland, Gro 2007. *Formordiske religion*. Stockholm.
- Sydborg, Ellinor 1987. Att kopiera – ett spännande och mödosamt arbete. *Hemslöjden* 1987/2.
- Tuulse, Armin & Lukman, Niels & Sonne, Jörgen & Jörn, Asger 1978. *Gotlands Didrek*. Köpenhamn.
- Westerdahl, Christer 1987. "Ett sätt som liknar dem uti theras ifriga lefnadsart". Om äldre samskikt båtbygge och samiska båthantering. Umeå.
- Wikander, Stig 1978. *Araber vikingar vikingar*. Lund.
- Zachrisson, Inger 1985. Samic or nordic? A model for ethnic determination of Northern Swedish archaeological material from the Viking Period and the early Middle Ages. In *honorem Evert Baudou*. Archaeology and Environment 4:187-195. Umeå.

Källlitteratur i urval

- Wright, David (övers.) 1957 *Beowulf*. Baltimore.
- Ottars berättelse citerad ur Hansen, Lars Ivar & Olsen, Björnar 2006. *Samernas historia fram till 1750*. Stockholm.
- Brate, Erik (övers) 1913. *Sämunds Edda (Den äldre Eddan)*. Stockholm.
- Sturlusson, Snorre (översättning Johansson, Karl G.) (1997). *Snorres Edda*. Stockholm.
- Sturlusson, Snorre (översättning Johansson, Karl G) 1991a. *Nordiska kungasagor I. Från Ynglingasagan till Olav Tryggvasons saga*. Stockholm.
- Sturlusson, Snorre (översättning Johansson, Karl G) 1991b. *Nordiska kungasagor II. Olav den beliges saga*. Stockholm.
- Sturlusson, Snorre (översättning Johansson, Karl G) 1991c. *Nordiska kungasagor III. Magnus den gode till Magnus Erlingsson*. Stockholm.
- Alving, Hjalmar (övers.) 1935/1998. *Isländska sagor I. Eyrbyggarnas saga. Laxdalingarnas saga*. Södertälje.
- Alving, Hjalmar (översättning) 1936/1998. *Isländska sagor. Gisle Sturssons saga. Grette Amundsson saga*. Södertälje.
- Alving, Hjalmar (översättning) 1938/1998. *Isländska sagor III. Egil Skallagrimsons saga. Gunnlaug Ormstungas saga*. Södertälje.
- Alving, Hjalmar (översättning) 1945/1998. *Isländska sagor IV. Hrafnkel Freysgodes saga. Hönsa-Tores saga, Víga-Glums saga. De sammansvurna ssagor. Smäsagor*. Södertälje.

Tack

Arkivarie Torgärd Notelid, Jamtli lät mig konstadsfritt ta del av en CD-skiva av Överhogdalsbonad III i oktober 2008.

